

Toimittajat artikuloivat kirkkaasti teologisen visionsa, jonka peruslähtökohtana on kaiken teologian kontekstuaalisuus: se, miten Jumalaa koskeva puhe tarvitsee monta kieltä ja että vain yksi näistä on hellenistinen. Koska maailma on keskinäisriippuvainen ja tulkintahorisontteja on monia, ekumeeninen vuorovaikutus johtaa vastavuoroiseen rikastumiseen (s. 111): ”Oppiessamme, mitä Jeesuksen herruus merkitsee toisissa paikoissa, voimme usein käsittää evankeliumin täydellisemmin itsellemme ja nähdä paremmin oman paikallisesti määrittäneen kristinuskon versiomme sokeat pisteet.”

Vaikka kirjan otsikossa on Latinalaiseen Amerikkaan, Afrikkaan, Aasiaan ja Oseaniaan viittaava, ehkä aavistuksen ”globaalia etelää” ajanmukaisempi termi ”enemmistömaailma” (majority world), mukana on myös kirjoittajia globaalista pohjoisesta, esimerkiksi Fullerin professori Veli-Matti Kärkkäinen. Tällä ratkaisulla kirja haluaa edistää aidosti globaalia visiota ja alleviivata sitä, mikä kirjan sivuilla myös ääneen sanotaan: kaikki teologia on kontekstuaalista, myös länsimainen teologia, joka on yksi tärkeä osa globaalia verkostoa mutta ei normatiivinen muihin nähden.

Kirjan kirjoittajiin kuuluu teologeja esimerkiksi Brasiliasta, Kolumbiasta, Keniasta, Etelä-Afrikasta, Palestiinasta, Intiasta, Malesiasta ja Kiinasta. Kirjoittajakaartissa on monia Pohjois-Amerikassa toimivia teologeja, joiden tausta on globaalissa etelässä. Tämä on huomionarvoinen detalji, sillä usein enemmistömaailman teologiaa tehdään Pohjois-Amerikassa, jonne monien teologiiden urapolku nykyään johtaa.

Koska kirja pyrkii korostamaan teologisen ajattelun kontekstuaalisuutta, on outoa, että esittelyosiossa mainitaan vain harvojen kohdalla, millaisen kirkkokuntatausta kirjoittajalla on. Puute kertonee jotain evankelikaalisesta teologiasta, jossa tunnustuskuntia olennaisempaa näyttäisi olevan jonkinlainen raamatulliseksi mielletty protestanttisuus. Sitä ei tosin aseteta enää katolisuutta vastaan, vaan henki on avaran ekumeeninen. Eikä raamatullisuuskaan merkitse, etteikö kulttuurin ja kontekstin arvoa teologian lähteenä tunnistettaisi.

Majority World Theology todistaa omalta osaltaan siitä, että myös evankelikaalinen teologia on käymässä läpi paradigman muutosta: sosiaalielätin visio evankeliumin kokonaisvaltaisuudesta ja

ekumeeninen tietoisuus kaiken teologisen ajattelun kontekstuaalisesta luonteesta huokuu kirjan sivuilta. Tämän kokoomateoksen soisi löytävän tiensä siksi erityisesti herätyskristillisiksi itsensä identifioivien suomalaisten teologiiden käsiin. Yhdessä Vince L. Bantun kirkkohistoriallisen kirjan kanssa artikkelikokoelma sopii toki kaikille muillekin muisuttamaan siitä, että teologian maailma on perin pohjin mullistunut – tai pitäisikö sanoa mullistumassa – johtuen kristinuskon maantieteellisistä ja demografisista muutoksista.

Jyri Komulainen, dos.

Johtava asiantuntija

Kirkon tutkimus ja koulutus -yksikkö

WENDY LOWER

Rotko: Erään perheen teloitus, joka johti Ukrainan juutalaisten joukkotuhon jäljille. Suom. Virpi Vainikainen. Jyväskylä: Atena 2021. 233 s.

Wendy Lower on yhdysvaltalainen historian professori, ihmisoikeus- ja holokaustitutkija. Monet hänen julkaisuistaan käsittelevät nykyisen Ukrainan alueen juutalaisten kohtaloita toisen maailmansodan aikana. Neljännes holokaustissa surmatuista oli kotoisin tältä alueelta. Lowerin tuotannosta on aiemmin suomennettu *Hitlerin raivottaret*, jota saksalais-kanadalainen holokaustitutkija Bettina Birn kritisoi sukupuolentutkimuksen suosiolla ratsastamisesta. Trendikäs tai ei, teos perustui kattavaan arkistotutkimukseen, samoin kuin vuonna 2021 ilmestynyt *The Ravine: A Family, a Photograph, a Holocaust Massacre Revealed*, joka on suomennettu tuoreeltaan nimellä *Rotko: Erään perheen teloitus...* Suomennoksen alaotsikon loppu johtaa hiukan harhaan.

Rotko alkaa valokuvasta, joka myöhemmin osoittautui yhdeksi kaikkiaan viiden valokuvan sarjasta. Kuvan näytti Lowerille kaksi prahalaista toimittajaa Yhdysvaltain holokaustimuseossa Washingtonissa vuonna 2009. He olivat löytäneet sen entisen Tšekkoslovakian turvallisuuspalvelun arkistosta. Teoksen epilögissa Lower toteaa, että kuva, tai mikä tahansa esine, ”on helppo ottaa kollektiivisen

muistin ja historian edustajaksi” (s. 173). Historian ja muistin ymmärtäminen edellyttää kuitenkin, että selvitetään ne moninaiset kertomukset, joihin esine liittyy. Ja sen Lower tekee.

Valokuva esittää juutalaisnaisen, -pojan ja -pikkulapsen ampumista Ukrainassa. Kuvassa on pikkulasta sylissään pitävän naisen ja pojan lisäksi kaksi saksalaista upseeria sekä kaksi sotilasasuista ukrainalaista ja yksi siviiliasuinen. Naisen kasvot peittyvät mahdollisesti aiemmasta ampumisesta johtuvaan ruudinsavuun. Paikalla on lisäksi kuvaaja, joka myöhemmin paljastuu saksalaisten värvämäksi slovakialaiseksi vartijaksi. Toisin kuin Itä-Euroopan juutalaissurmakertomuksissa tavallisesti, kuvassa ei tapeta suuria joukkoja vaan pienryhmiä, kuten Lower toteaa (s. 16).

Lower noudattaa kuvan tutkimuksessa Ginzburgin johtolankametodia, vaikka ei viittaakaan siihen, vaan samantapaisen tarkastelutavan holokaustin tutkimiseen kehittäneen Christopher Browningin teokseen *Collected Memories* (2003). Aika- ja paikkavihjeen selvitykselle tarjoaa kuvassa oleva merkintä, että se olisi otettu 13.10.1941 Myropilissä, Länsi-Ukrainan keskiosissa. Erään kollegan avulla Lower löytää vuonna 1969 taltioidun kertomuksen, jossa eläkkeellä ollut tullilaitoksen työntekijä – tekstissä tullivirkailija, sivulla 42 olevassa dokumenttikopiossa tullin palveluksessa oleva rajapoliisi – kertoo surmaamisesta, joka vastaa valokuvan tietoja. Hän ilmoittaa myös kahden todennäköisesti valokuvassa olevan ampujan nimet. Toista heistä ei koskaan tavoitettu, toista kuulusteltiin vuonna 1969, mutta hän kielsi milloinkaan ampuneensa ketään. Joka tapauksessa kuvan saksalaiset saavat todennäköisen henkilöllisyyden. Samalla holokaustin toteuttajiin kytkeytyy ammattiryhmä, jota ei yleensä ole tarkasteltu sen toteuttajana: vapaaehtoisesti ampumiseen osallistuneet tullin rajapoliisit.

Seuraavaksi Lower rekonstruoi arkistoista eri puolilta maailmaa löytämiensä kuulustelupöytäkirjojen ja todistajanlausuntojen pohjalta yksityiskohteisesti valokuvan esittämää ampumishetkeä edeltäneet tapahtumat. Monin kohdin hänen luomansa kuva on stereotyyppinen, samanlainen kuin lukuisat muut kertomukset Itä-Euroopan juutalaisten murhaamisesta. Lower puolustaa tulkintaansa viit-

taamalla jo mainittuun Christopher Browningiin, joka – kylläkin melko valikoidulla aineistolla – osoitti holokaustimuistelijoiden tietojen tietynasteisen luotettavuuden. Stereotyyppisyydestään huolimatta Lowerin kuvauksen yleislinjat vaikuttavat uskottavilta.

Luvussa neljä Lower kertoo valokuvaajan tarinan. Tämän ”ura” jäi lyhyeksi. Joukkomurha järkytti häntä niin, että hän tekeytyi sairaaksi päästäkseen pois rintamalta ja siirtyi pian vastarintaliikkeeseen. Tätä ei pääpiirteissään ole aihetta kiistää. En tosin ole ihan vakuuttunut siitä, että kuvaaja jo tuolloin ”ymmärsi ikuistavansa julmuuksista suurinta”, kuten Lower esittää (s. 112), vaikka hän myöhemmin saattoi ajatella näin. Sodan jälkeen, vuonna 1958, häntä kuulusteltiin Ukrainassa ottamistaan valokuvista. Kuulustelu oli osa Neuvostoliitossa ja sen valvomissa maissa tuohon aikaan alkanutta prosessia, jossa virallisesti selvitettiin miehitysalueille jääneiden sodanaikaista yhteistyötä saksalaisten kanssa. Valokuvaajaa ei kuitenkaan tuomittu. Hän kuoli itsenäisessä Slovakiassa vuonna 2005.

Seuraavaksi Lower jäljittää valokuvan juutalaiset. Etsintä alkaa entisen Neuvostoliiton arkistoista ja juutalaisista sukutietokannoista. Arkistoista Lower löytää noin 450 Myropilissa murhatun nimet ja muita henkilötietoja. Paikoin Dan Brownin romaanien käännteitä muistuttavalla tavalla Lower sattumien kautta löytää sekä toisen, ilmeisesti alkuvuodesta 1941 eli vähän ennen saksalaisten hyökkäystä otetun valokuvan ammutuista että vanhan rouvan, joka oli lahjoittanut kuvan Yad Vashemiin, Jerusalemissa sijaitsevaan holokaustin muistamiskeskukseen.

Erinäisistä seikoista Lower otaksuu kuvan naisen olevan lasten täti, vaikka tätä hän ei voi varmuudella todentaa. Kuvan uhrit jäävät nimettömiksi. Naisen ja lasten jäljittäminen haarautuu oletetun identifiointin jälkeen pohdinnaksi kansallissosialistien perhekeskeisestä rotupolitiikasta, jossa ”arjalaista” perhettä tuettiin ja ”ei-arjalaiset” perheet, eritoten juutalaiset, tuhottiin. Tähän holokaustin ulottuvuuteen ei Lowerin mukaan ole kiinnitetty riittävästi huomiota, vaikka perhe Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistuksen mukaan on ”yhteiskunnan luonnollinen ja perustava ydinosa”.

Maisema ja arkeologiset löydöt – kaikkine hautapaikkojen tutkimiseen liittyvine eettisine ongel-

mineen – kertovat nekin jotakin, eivät niinkään uhreista kuin tappamisen logistiikasta. Murhapai-kaksi valittiin Itä-Euroopan juutalaisten vuosien 1941–1942 joukkoampumisissa monesti asutuskes-kuksen laitamilla sijaitseva metsäinen tai muuten hiukan piiloa tarjoava paikka, jonka sivuitse kulki maan- tai rautatie. Ampumispaikka oli joko suhteel-lisen helposti kaivettavaa hiekkamaata tai siellä oli ”luonnostaan” jokin syväne tai, kuten Kiovan Babyn Jarin tapauksessa, rotko. Teoksen nimi viittaakin epäsuorasti siihen. Myropilissa tappamispaikka oli hiukan kaupungin ulkopuolella sijaitseva metsikkö, jonne kaivettuihin kuoppiin ihmiset ammuttiin.

Hiukan valokuvan ulkopuolelle mennään luvus-sa seitsemän, jossa Lower kuvaa, kuinka henkiin jääneet juutalaiset etsivät sodan jälkeen läheisiään ja sukulaisiaan. Hän ei tarkemmin selitä tätä ”poike-keamaa”, mutta se voidaan ymmärtää niin, että miljoonien kadonneita omaisiaan usein turhaan sodan jälkeen tavoitelleiden tarinat ovat nekin osa holokaustia ja yksi sen unohdetuimpia puolia.

Valokuvan ukrainalaisia Lowerin ei tarvinnut erikseen jäljittää, sillä neuvostoaikainen syyttäjä oli jo vuonna 1985 löytänyt heidät Žytomyristä, melko läheltä Myropilia. Heidät oli myös tuomittu, joten oikeuden voi tietyissä mielessä sanoa toteutuneen. Lowerin tarvitsi siis ”vain” saada tiedot jo tapah-tuneesta. Neuvosto aikaisten oikeusasiakirjojen referointi ei tee tarinasta vähemmän kiinnostavaa. ”Tavallisten” ei-saksalaisten holokaustin toteutta-jien vaiheista on edelleen suhteellisen vähän tutki-musta, ja heidän osuudestaan juutalaisten tuhoami-nessa on Itä-Euroopassa kiistelty paljon. Sikäläinen historiankirjoitus on monesti tulkinnut paikallisen väestön toimineen pakon edessä ja ”vain totelleen” saksalaisten käskyjä. Teoksen epilogissa mainitaan valokuvassa näkyvät kengät kuin muistutukseksi siitä, että holokaustilla on myös esineellinen – ja esineiden kierrätyksen kautta talouteen liittyvä – ulottuvuus.

Kokonaisuutena *Rotko* on lukemisen arvoi-nen teos, joka osoittaa, miten yksittäistapausta voidaan kontekstualisoida monelta näkökannalta – Bahtin sanoisi ehkä ”moniäänisesti” – kuvien, muun esineistön, virallisten raporttien, haastat-telujen, oikeudenkäyntiasiakirjojen ja monien muiden aineistojen kautta. Kuten aiemmassa

tuotannossaan, *Rotkossakin* Lower osoittaa, että kelpo tutkimus voi olla myös kelpo lukukokemus. Toisaalta tutkimuksen yksityiskohdista ja aiem-masta tutkimuksesta kiinnostunut lukija joutuu pettymään. Lukijalle ei kerrota arkistotutkimuksen tai dokumenttien yksityiskohtia, eikä Lower käy keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa. Tämä tekee teoksesta tieteen popularisointia, mikä ei tarkoita, että *Rotko* olisi huonoa historiaa. Itselleni teos tuo mieleen sukupolvea Loweria vanhemman historioitsijan, Natalie Z. Davisin, teokset.

Suomennos on onnistunut, ja myös ukrainalai-set paikan- ja henkilönnimet on lähes poikkeuksetta translitteroitu oikein, mitä ei voi sanoa kaikista suo-mennoksista. Sivun 128 ”Rovno” on kuitenkin Rivne (Rowno oli paikan saksankielinen nimi) ja sivun 132 ”Mikola Makarevitš” Mykola Makarevytš. Heprean- ja jiddišinkielisten nimien translitterointi on ollut haasteellisempaa.

Loppuhuomautus: En allekirjoittaisi väitettä (s. 68), että Espanja osallistui operaatio Barbarossaan. Saksan riveissä palveli kyllä espanjalaisvapaa-ehtoisten niin sanottu sininen divisioona ja Espan-jan johto tunsu sympatiaa Hitleriä kohtaan, mutta muodollisesti Espanja oli puolueeton.

Teuvo Laitila, dos.

Uskontotieteen ja ortodoksisen kirkkohisto-rian yliopistonlehtori
Itä-Suomen yliopisto

JOBST RELLER

Die Anfänge der evangelischen
Militärseelsorge und Soldatenfrömmigkeit.
2. painos. Berliini: Miles-Verlag 2021. 316 s.

Arvioitavana oleva sotilaspastori ja tutkija Jobst Rellerin kirja täyttää ansiokkaasti merkittävän aukon tutkimuskirjallisuudessa. Evankelisen soti-lassielunhoidon alkuvaiheista ei nimittäin ole tähän mennessä ilmestynyt kattavaa tutkimusta. Syykin on selvä. Reformaation aikakaudella ja sen jälkeen oli runsaasti sotaa käyviä osapuolia ja armeijoita, joiden sotilassielunhoidon selvittäminen on laaja tehtävä. Materiaalia on runsaasti eri lähteissä ja